

УДК 338.439

Кардаш О. Л., к.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Розкрито сутність продовольчої імпортозалежності України. Розроблено методичку розрахунку індексу імпортозалежності та індекс покриття. Виявлено основні проблеми державного регулювання продовольчої імпортозалежності України.

Ключові слова: продовольча імпортозалежність, індекс імпортозалежності, індекс покриття, продовольча безпека, державне регулювання.

Актуальність теми дослідження. Високий рівень продовольчої імпортозалежності виступає ключовою загрозою для забезпечення продовольчої безпеки України. Сучасні позиції товарного імпорту у структурі задоволення споживчого попиту на внутрішньому ринку України є результатом чисельних прорахунків державної економічної політики. Економічна політика держави ґрунтувалась не на системних реформах, а на реагуванні на поточні виклики і загрози з метою вирівнювання макроекономічних параметрів.

Відкладення життєво необхідних змін та недотримання курсу на масштабну модернізацію призвели до руйнування економічного потенціалу країни та загострення макроекономічних дисбалансів. В результаті вітчизняна економічна модель, побудована на залежності від результативності зовнішньоекономічної діяльності, виявилась критично вразливою до економічних шоків та сприяла поглибленню існуючих та утворенню дедалі гостріших диспропорцій в економіці.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами продовольчого самозабезпечення та зниження продовольчої рівня імпортозалежності займалися відомі українські та закордонні учені-економісти: Л. Абалкін, В. Бабич, С. Брю, В. Гейць, Б. Данилишин, А. Маршал, С. Мочерний, К. Макконел, І. Лукінов, О. Нижник, А. Пасхавер, П. Саблук. Однак питання формування економічного механізму державного та ринкового регулювання продовольчої імпортозалежності та ефективне його функціонування залишається відкритим.

Метою статті є дослідження продовольчої імпортозалежності України, розрахунок індексу імпортозалежності та індексу покриття, визначення пріоритетних напрямів державного регулювання продовольчої безпеки України та формування пропозицій щодо подолання негативних тенденцій в умовах забезпечення сталого розвитку країни.

Сутність продовольчої безпеки на рівні окремої держави, на відміну

від загальносвітового рівня, тісно пов'язана з поняттям продовольчої незалежності, стану захищеності задоволення потреб у продовольстві за рахунок необхідного рівня власного виробництва. З метою оцінки рівня незалежності продовольчої безпеки України, ми пропонуємо використати індекс імпортозалежності та індекс покриття. Аналіз структури імпорту продуктів харчування представлений у табл. 1.

Таблица 1

Імпорт продуктів харчування до України, тис. тонн

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	М'ясо і м'ясопродукти	550,0	439,0	378,0	244,0	423,0
2	Молоко і молочні продукти	234,0	455,0	273,0	257,0	410,0
3	Яйця	7,0	7,0	7,0	3,0	4,0
4	Риба і рибопродукти	578,0	455,2	477,6	410,0	441,0
5	Цукор	91,0	92,0	90,0	48,0	10,0
6	Олія	480,0	316,0	319,0	249,0	231,0
7	Картопля	10,0	15,0	30,0	41,0	23,0
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	356,0	232,0	311,0	285,0	213,0
9	Плоди, ягоди та виноград	1235,0	1139,0	1130,0	1163,0	1171,0
10	Хліб і хлібні продукти	222	136	175	273	228

Джерело: розраховано на основі [1, С. 251]

Зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України за 2015 р. склав 17,2% від загального зовнішньоторговельного обігу України. При цьому, експорт продукції аграрного сектору за вказаний рік становив 26,5% від загального експорту України; імпорт – 9,5% від загального імпорту України, порівняно з яким зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції збільшився на 31,4% (на 6233,3 млн дол. США), експорт збільшився на 38,4% (на 5046,8 млн дол. США), імпорт - на 17,7% (на 1186,5 млн дол. США), сальдо збільшилось на 59,8% (на 3860,4 млн дол. США).

Найвагомішими позиціями імпорту продуктів харчування до України у 2011–2015 рр. були: плоди, ягоди та виноград (від 1130 тис. тонн у 2013 р. до 1235 тис. тонн 2011 р.); риба і рибопродукти (від 410 тис. тонн у 2014 р. до 578 тис. тонн у 2011 р.); м'ясо і м'ясопродукти (від 244 тис. тонн у 2014 р. до 550 тис. тонн 2011 р.). Найбільша величина імпорту була характерна для 2011 р. – 3763 тис. тонн, найменша у 2014 р. – 2973 тис. тонн. Регіональна структура імпорту сільськогосподарської продукції за 2015 р. є такою: країни ЄС – 40,4%, країни Азії – 17,4%, країни СНД – 12,1%, Африканські країни – 4,9%, США – 4,2%, інші країни – 21% [3, С. 25].

Основним показником продовольчої незалежності виступає індекс імпортозалежності, який ми пропонуємо визначати як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту харчування у натуральному виразі та раціональною нормою його споживання. Граничним критерієм для зазначеного індексу вважається його 30-відсотковий рівень. Результати розрахунку індексу імпортозалежності наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Результати розрахунку індексу імпортозалежності

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	М'ясо і м'ясопродукти	0,15	0,12	0,10	0,07	0,12
2	Молоко і молочні продукти	0,01	0,03	0,02	0,01	0,02
3	Яйця	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01
4	Риба і рибопродукти	0,62	0,49	0,52	0,45	0,48
5	Цукор	0,05	0,05	0,05	0,03	0,01
6	Олія	0,80	0,53	0,53	0,42	0,39
7	Картопля	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	0,05	0,03	0,04	0,04	0,03
9	Плоди, ягоди та виноград	0,30	0,27	0,27	0,28	0,29
10	Хліб і хлібні продукти	0,05	0,03	0,04	0,06	0,05
Індекс імпортозалежності		0,20	0,16	0,16	0,14	0,14

Джерело: розраховано автором

Незважаючи на високу частку вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, яка протягом 2011–2015 рр. досягла рів-

ня 80%, слід відзначити високий рівень імпортозалежності за такими позиціями як: риба і рибопродукти (від 45% у 2014 р. до 62% у 2011 р.), олія (від 39% у 2015 р. до 80% у 2011 р.), плоди, ягоди та виноград (від 27% у 2012-2013 рр. до 30% у 2011 р.). Динаміка індексу імпортозалежності протягом 2011-2015 рр. вказує на позитивну тенденцію поступового зменшення частки імпорту у структурі внутрішнього споживання з 20% у 2011 р. до 14% у 2015 р. та недосягнення індексом імпортозалежності критичного критерію.

Важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки країни займає зовнішня торгівля, яка дає змогу одержати країні кошти від експорту. Чим більші надходження від експорту, тим вищі фінансові можливості держави у забезпеченні національної продовольчої безпеки. Аналіз структури експорту продуктів харчування представлений у табл. 3.

Таблиця 3

Експорт продуктів харчування з України, тис. тонн

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	М'ясо і м'ясопродукти	28,0	40,0	48,0	79,0	125,0
2	Молоко і молочні продукти	1140,0	919,0	956,0	964,0	820,0
3	Яйця	23,0	58,0	75,0	83,0	82,0
4	Риба і рибопродукти	24,2	60,6	63,6	49,0	58,3
5	Цукор	103,0	88,0	65,0	51,0	174,0
6	Олія	1590,0	2483,0	2850,0	2814,0	3742,0
7	Картопля	3,0	5,0	8,0	13,0	7,0
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	251,0	347,0	335,0	303,0	346,0
9	Плоди, ягоди та виноград	252,0	284,0	353,0	239,0	351,0
10	Хліб і хлібні продукти	16668	26160	14239	14825	27798

Джерело: розраховано на основі [2, С. 34]

Доля експорту в загальному обсязі зовнішньої торгівлі продукції аграрного сектору у 2015 р. становила 69,8%, порівняно з 2014 р. експорт

збільшився на 38,4% і досяг 18,2 млрд дол. США [5]. У загальній структурі експорту сільськогосподарської продукції і продовольства найбільша частка припадає на продукцію рослинного походження – 43,2%, при цьому 65,4% загального обсягу експорту продукції рослинництва припадало на зернову групу, 25,9% – на насіння і плоди олійних рослин. Для України характерний сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції.

З метою дослідження стану зовнішньоторговельного балансу та рівня незалежності продовольчої безпеки пропонуємо використати індекс покриття, який визначається відношенням обсягів експорту продуктів харчування до обсягів їх імпорту. При ефективних зовнішньоторговельних відносинах значення індексу покриття набуває значення більшого за одиницю. Результати розрахунку індексу покриття наведені у табл. 4.

Таблиця 4

Результати розрахунку індексу покриття

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	М'ясо і м'ясопродукти	0,05	0,09	0,13	0,32	0,30
2	Молоко і молочні продукти	1	1	1	1	1
3	Яйця	1	1	1	1	1
4	Риба і рибопродукти	0,04	0,13	0,13	0,12	0,13
5	Цукор	1	0,96	0,72	1	1
6	Олія	1	1	1	1	1
7	Картопля	0,3	0,33	0,27	0,32	0,30
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	0,71	1	1	1	1
9	Плоди, ягоди та виноград	0,20	0,25	0,31	0,21	0,30
10	Хліб і хлібні продукти	1	1	1	1	1
Індекс покриття		0,63	0,68	0,66	0,70	0,70

Джерело: розраховано автором

Згідно з поданих розрахунків у табл. 4, для індексу покриття протягом 2011-2015 рр. була характерна тенденція до незначного зростання, хоча його значення і не досягає оптимального рівня. Проведені розрахун-

ки дозволяють стверджувати, що імпорт м'яса і м'ясопродуктів, риби і рибопродуктів, плодів, ягід і винограду та картоплі переважає обсяги експорту відповідних продуктів харчування.

Продовольча незалежність України характеризується підвищеним рівнем імпорту частини продуктів харчування у внутрішньому балансі споживання та недостатнім рівнем покриття імпорту експортом, що несе певні загрози продовольчій безпеці країни. Для підвищення продовольчої незалежності держава має нарощувати свій економічний потенціал, підвищувати ефективність агропромислового виробництва, що є особливо необхідно в умовах прагнення України інтегруватися як повноцінний партнер у європейське та світове товариство.

У виробництві харчових продуктів першочергове значення має впровадження систем, що гарантують якість та безпечність продуктів для життя та здоров'я людини. Такі системи дозволяють контролювати і мінімізувати ризики, пов'язані з виробництвом продукції, забезпечити максимальну відповідність законодавчим вимогам, управляти ризиками, охопивши основні етапи діяльності підприємства від проектування і закупівлі сировини та комплектуючих, до контролю якості готової продукції і роботи з відгуками і рекламаціями.

З метою оцінки індикаторів якості та безпечності продовольчої безпеки запропоновано використати показник, який характеризує частку продукції, забракованої органами контролю в загальній кількості проінспектованої для харчової промисловості (табл. 5).

Таблиця 5

Показники якості та безпечності продуктів харчування

№ з/п	Назва показники	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	Частка продукції, забракованої органами контролю в загальній кількості проінспектованої, %	5,25	8,51	6,12	4,56	5,73
2	Кількість підприємств, сертифікованих за стандартами якості та безпечності, од	23300	29189	16900	14500	14200

Джерело: розраховано на основі [4, С. 38]

Відповідно до аналізу динаміки показника можемо констатувати про незадовільний рівень якості продукції з позиції забезпечення продоволь-

чої безпеки та незначні коливання його значень протягом 2011-2013 рр. від 5,25% до 8,51%.

В Україні вимоги щодо розробки та впровадження систем управління безпечністю харчової продукції за принципами ХАССП (НАССР, Hazard Analysis and Critical Control Points) задекларовані ДСТУ 4161-2003 «Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» та ДСТУ ISO 22000:2010 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Однак, відміна обов'язкової сертифікації, відсутність економічних важелів та державної підтримки стимулювання впровадження сучасних систем якості, обмеженість фінансових ресурсів стали причинами зменшення кількості сертифікованих підприємств протягом 2011-2015 рр. в Україні з 23300 до 14200. Це виступає не лише загрозою продовольчої безпеки, але й перепорою для активної експортної діяльності країни та забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на світових ринках.

Висновки. На підставі проведеного дослідження стану продовольчої безпеки України можна стверджувати, що протягом 2011-2015 рр. спостерігалось відставання фактичного споживання чотирьох з десяти основних продуктів від раціональних норм при надлишковому споживанні групами «хліб і хлібопродукти», «картопля», що є свідченням незбалансованості харчування населення.

Встановлено неналежний рівень самозабезпечення найважливішими продуктами харчування (рибою і рибопродуктами, м'ясом і м'ясопродуктами, плодами і ягодами, молоком і молочними продуктами) та неефективність інтервенційних заходів держави по зниженню рівня волатильності продовольчих цін. Виявлено низький рівень розвитку інфраструктури аграрного та продовольчого ринків. Зазначено, що основними перепонами досягнення економічної доступності продовольчих товарів у сукупності із ціновими факторами лежить високий рівень бідності населення. Стурбованість викликає рівень продовольчої незалежності, проблема впровадження міжнародних норм якості та безпечності продукції харчування.

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с. 2. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с. 3. Москаленко С. О. Особливості здійснення державного управління в контексті вітчизняних соціоекономічних реалій [Електронний ресурс] / С. О. Москаленко // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2012. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2012_1. 4. Пріоритети політики імпорто-

заміщення у стратегії модернізації промисловості України. Аналітична доповідь / за редакцією Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2015. – 71 с. **5.** Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Закон України від 18 жовт. 2005 р. № 2982. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Рецензент: д.е.н., професор Грицюк П. М. (НУВГП)

Kardash O. L., Candidate of Economics, Associate Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

FEATURES OF UKRAINIAN FOOD IMPORT DEPENDENCY

**The essence of of Ukrainian food import dependency is disclosed.
The methods of food import dependency index calculating are designed.
The basic problem of government regulation of Ukrainian food import dependency are detected.**

***Keywords:* food import dependency index, coverage index, food security, government regulation.**

Кардаш О. Л., к.э.н., доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ОСОБЕННОСТИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ИМПОРТОЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ

Раскрыта сущность продовольственной импортозависимости Украины. Разработана методика расчета индекса импортозависимости и индекса покрытия. Выявлены основные проблемы государственного регулирования продовольственной импортозависимости Украины.

***Ключевые слова:* продовольственная импортозависимость, индекс импортозависимости, индекс покрытия, продовольственная безопасность, государственное регулирование.**
